

De Tilburgse schoenmakers en looiersgezellen en hun katholieke vakorganisatie in het begin van de 20e eeuw

door Jos van Meeuwen*

Tilburg heeft als oude textielstad zijn textielmuseum. Het leder- en schoenenmuseum staat in Waalwijk. Tenslotte was de Langstraat het centrum van de schoen- en lederindustrie. Daar zetelde dan ook de Nederlandse R.K. Lederbewerdersbond, de vakorganisatie van lederbewerders, die aan het begin van de twintigste eeuw werd opgericht om enige verbetering te brengen in de treurige arbeidsverhoudingen, -voorwaarden en -omstandigheden in de schoenmakerijen en leerlooierijen.

Dat was geen overbodige luxe. Ook in Tilburg bestond er naast de overheersende textiel enige niet onbelangrijke schoen- en looijverheid. En het waren zelfs de Tilburgse schoenmakers en looiersgezellen, die aan de wieg stonden van die katholieke lederbewerdersbond.

Op 15 december 1898 vond de oprichtingsvergadering plaats van een plaatselijke r.k. lederbewerdersvereniging, die zich aansloot bij de gildenbond. Kapelaan Berkvens werd door de bisschop aangewezen als 'geestelijk adviseur'. De vereniging vertoonde meer gelijkenis met een middeleeuwse gilde dan met een moderne vakorganisatie. Ook kleine schoenmakersbaasjes werden toegelaten als lid, en de wat grotere patroons werden beleefd uitgenodigd de vergaderingen van het gilde als eregasten bij te wonen.

Op 1 juni 1902 kwam het tot een bundeling met vergelijkbare verenigingen uit Den Bosch, Nijmegen, Rotterdam, Amsterdam, Utrecht en Maastricht in het Nederlandsch R.K. Lederbewerdersgilde St.-Crispijn en Crispinianus, dat zijn zetel kreeg in Tilburg. Doel was 'het bevorderen van de zedelijke, stoffelijke en maatschappelijke belangen der lederbewerders en door eenheid van handelen de in het vak bestaande misbruiken te doen verdwijnen'. Samenwerking met de patroons stond voorop, maar staking als laatste middel

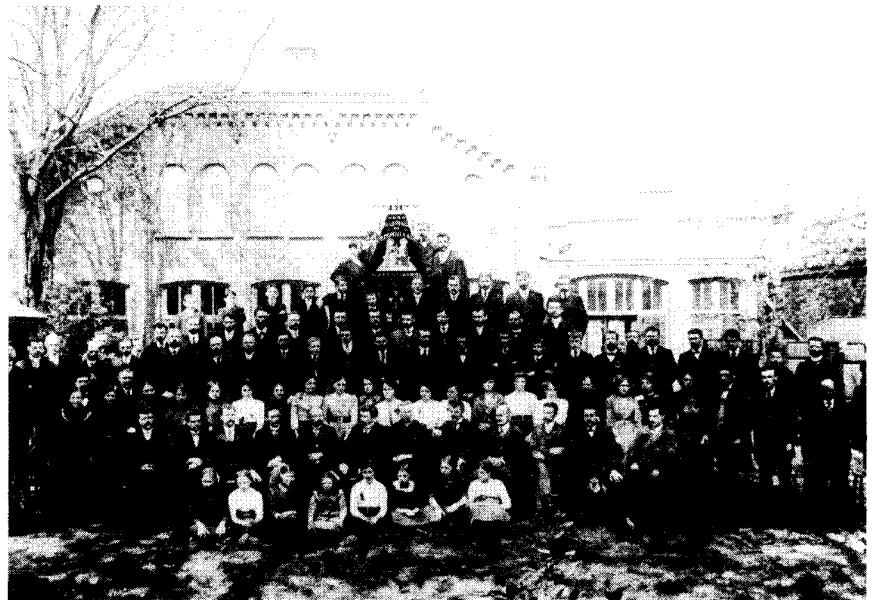
werd niet volledig van de hand gewezen.

Aan daadwerkelijke vakbondsactiviteiten kwam het gilde echter niet toe. Wel werden vanuit Tilburg pogingen ondernomen om de schoenmakers en leerlooiers in de omliggende dorpen tot organisatie te brengen. Daar konden de Tilburgse schoenmakers- en looiersbazen van harte mee instemmen. Want dankzij de lage lonen, lange werktijden en vooral de gedwongen winkelnering vormden de schoenmakerijen en leerlooierijen in dorpen als Kaatsheuvel, Loon op Zand, Oisterwijk, Dongen, Waalwijk,

enz. geduchte concurrentie. De Tilburgse lederbewerders ondernamen propagandatochten en voorzitter Schalken sprak op propagandaverzamelingen. Het Tilburgse lederbewerdersgilde telde toen zelf zo'n 160 leden. Aanvankelijk lieten de lederbewerders in de dorpen zich nog weerhouden van de vakorganisatie door de tegenwerking van 'overheidspersonen' en de angst voor represailles. Hun bazen zaten namelijk op geen enkele vakorganisaties te wachten, ongeacht of die nou socialistisch, neutraal of katholiek was.

Maar geleidelijk won de verbittering over hun bestaan en het besef dat met gezamenlijk optreden de bazen bedwongen konden worden, het van de angst. Op 3 mei 1903 sprak Schalken in Musis Sacrum te Dongen ter gelegenheid van de oprichting van de plaatselijk lederbewerdersvereniging, waarbij een woord van dank werd gericht aan de pastoor, kapelaans, burgemeester en wethouders, overige autoriteiten en de werkgevers.

De afdeling Tilburg van de leerbewerdersbond poseert in de tuin van de R.K. Gildenbond

* Politicoloog. Publiceerde tal van artikelen op het gebied van de katholieke arbeidersbeweging. Werkt momenteel aan een proefschrift. Dit stuk is gebaseerd op zijn boek "Zo rood als de roodste socialist. Katholieke vakbondsstrijd in de schoen- en lederindustrie", SUA, Amsterdam 1981.

In hetzelfde jaar kwam er een lederbewerdersvakvereniging in Loon op Zand met 120 leden, terwijl een jaar later Kaatsheuvel en Waalwijk volgden.

Zwaartepunt

Dankzij de inspanningen van de Tilburgse lederbewerders – en dankzij het ontstaan van de eerste echte schoenfabrieken – kreeg de katholieke vakorganisatie zo vaste voet in de Langstraat. Maar de fabrikanten waren nog lang niet zover dat zij zich daarbij neerlegden. Dus ontstonden er al snel felle arbeidsconflicten met als inzet de gedwongen winkelnering (Kaatsheuvel, 1908-1909) en het recht op organisatie (Van Schijndel's stoomschoenfabriek in Waalwijk, 1910-1911). Het zwaartepunt van de katholieke lederbewerdersvakbeweging verschoof van Tilburg, Den Bosch en andere steden naar de Langstraat.

Het nationale r.k. lederbewerdersvaksecretariaat maakte in 1905 plaats voor de Bossche Diocesane Lederbewerders-Arbeidersbond met afdelingen in Kaatsheuvel, Loon op Zand, Waalwijk-Besoyen, Tilburg, Den Bosch en Eindhoven en in totaal 500 leden. Vijf jaar later waren dat er ruim 1800, verspreid over dertien afdelingen. Het bondsbureau werd gevestigd op het adres Hoofdstraat 279 in Kaatsheuvel, waar ook de voorzitter en eerste betaalde bestuurder ('vrijgestelde') Cees Roestenberg vandaan kwam.

De lederbewerdersvakvereniging in Tilburg kwijnde weg. In 1911 waren er nog maar 45 leden over en was er f 157,30½ in kas. De vereniging droeg geen contributie meer af aan de bond en werd als afdeling geroyeerd.

Het commentaar in het bondsblad *De Lederbewerker*: "De afdeling besteedde haar geld liever aan worstbrood met koffie en gezelligheid dan aan het streven naar lotsverbetering".

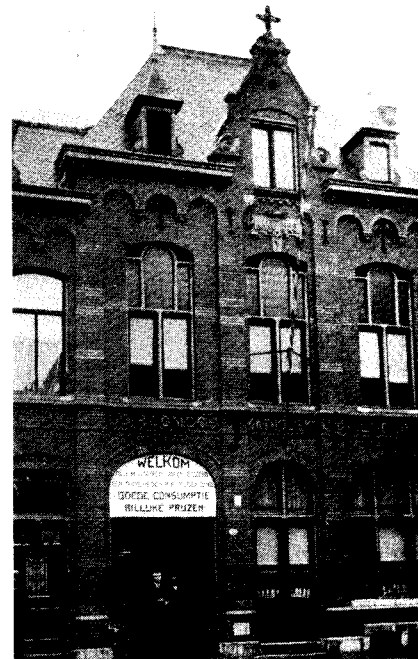
Gezien het belang van de Tilburgse schoen- en lederindustrie besloot het hoofdbestuur van de inmiddels nationale Nederlandsche R.K. Lederbewerdersbond voorrang te geven aan wervende activiteiten onder de Tilburgse schoenmakers en

looiersgezellen. Tenslotte werkten er in die tijd zo'n 100 leerlooiers in zeventien looierijen en waren er bijna 1000 schoenmakers, die voor het grootste deel werkzaam waren in een paar van de grootste schoenfabrieken van Nederland, waaronder die van Van Arendonk en Blankers. Op het personeel van de schoenfabrieken werden de propagandapijlen gericht. En met succes. Begin 1912 werd een nieuwe afdeling opgericht met om te beginnen 116 leden. De Tilburgse schoenfabrikanten waren in sociaal opzicht echter net zo star als hun collega's in de textiel. Conflicten konden dus niet uitblijven.

Conflict

De Van Arendonks hadden schoenfabrieken in Tilburg en Oisterwijk, waar de firma Mels in 1911 werd overgenomen. De lederbewerdersbond had daarbij zijn bedenkingen: "Mels was al geen vriend van de arbeidersorganisatie, maar Van Arendonk is nog erger: in zijn fabriek mocht niet 'gebond' worden; een enkele van de honderd arbeiders had zich 'op een stille' (als geheim lid) aangesloten." Toen zeventien Oisterwijkse schoenmakers openlijk lid werden van de bond, werd een van hen ontslagen, omdat hij in de fabriek propaganda zou hebben gemaakt voor de vakorganisatie. Op 'aandring' van Mels, die was aangebleven als directeur keerden de anderen de 'fak' de rug toe. De firma wilde baas in eigen bedrijf blijven en voelde er niets voor met vertegenwoordigers van de vakbond te praten. Heerkens, het ontslagen vakbondslid, vond ander werk bij Hoogenbosch in Dordrecht.

Deze gang van zaken herhaalde zich toen zo'n zeventig personeelsleden van Van Arendonk in Tilburg zich aansloten bij de lederbewerdersbond. Zodra de directie hiervan op de hoogte was, werd het werk in de fabriek stopgezet en werd het verzamelde personeel toegesproken door een van de firmanten, die hun op straffe van ontslag verbood vakbondsvergaderingen bij te wonen. Hij besloot zijn tirade met de historische woorden: "Ik was tot nu toe u aller vader, maar thans zal ik gaan poseren als pa-

De R.K. Gildenbond in de Tuinstraat (1915)

troon." Na werktijd werden de georganiseerde personeelsleden gevolgd – te voet en op de fiets – om te zien of ze niet toch naar de gildenbond gingen. De rest van de avond liepen de Van Arendonks wacht voor het gebouw van de gildenbond, terwijl een paar trouwe meesterknechts de straten in de buurt in de gaten hielden. Een personeelslid uit Oisterwijk, dat – zoals altijd – naar de gildenbond kwam om daar op zijn trein te wachten, werd de volgende dag ontslagen.

De intimidatie had succes: het personeel van Van Arendonk verliet de bond. Deze tragikomedie speelde zich af in het voorjaar van 1912. Het hoofdbestuur van de lederbewerdersbond besloot in overleg met het bestuur van de afdeling Tilburg – voorzitter J. Dalleu en secretaris Joh. de Haas – dat arbeiders van Van Arendonk voorlopig niet aan afdelingsvergaderingen mochten deelnemen, tenzij als groep van minimaal 25. Anders bestond het gevaar dat Van Arendonk door hier en daar wat bondsleden te ontslaan de lederbewerdersbond op grote kosten zou jagen, terwijl het organisatierecht geen stap dichterbij kwam. De bond riep de hulp in van het R.K. Vakbureau en zijn voorzitter, de Tilburger Jan van Rijzewijk. Deze had een onderhoud met de firma Van Arendonk, die daarop schriftelijk te kennen gaf 'niet tegen een